

УДК 373.5.015.31:316.42

ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ

Анна Лякішева¹, Тетяна Потапчук²

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки¹
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»²*

Анотація:

У статті порушено питання виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності. Зазначено, що трансформаційні процеси, які мають місце в сучасному українському суспільстві, зумовлюють нові погляди на виховання особистості, її становлення як суб'єкта, здатного до вільного гуманістично орієнтованого вибору, спроможного не лише адаптуватися, а й активно прилучатися до життєдіяльності соціуму, виконувати сукупність соціальних ролей, насамперед ролей громадянина, сім'янина, фахівця. З огляду на це, визначено концептуальні засади виховання у молодого покоління, передовсім тієї його частини, яка навчається в загальноосвітніх школах, соціальної зрілості як інтегративної властивості особистості, що виявляється у сформованості соціальних настанов, спрямованих на свідому реалізацію суспільних норм і цінностей; виявів соціальних якостей; оволодіння сукупністю основних соціальних ролей, що дають змогу особистості компетентно діяти в усіх сферах суспільного життя. У статті також розкрито основні принципи виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності та підходи до виховного процесу. Доведено, що, будучи процесом організації та стимулювання активної діяльності особистості щодо набуття нею суспільного досвіду, засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації свого природного ставлення до життя, утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки, сучасне виховання має відмовитися від авторитаризму в педагогічному спілкуванні, передачі дітям знань як непорушних догм соціального досвіду. Виховання покликане залучити дитину до творчої діяльності, сприяти збагаченню її досвідом емоційно-ціннісних відносин.

Ключові слова:

принципи; підходи; виховання; соціальна зрілість; старшокласники; позаурочна діяльність.

Анотация:

Лякишева Анна, Потапчук Татьяна. Воспитание социальной зрелости старшекласников во внеурочной деятельности: принципы и подходы.

В статье рассмотрены вопросы воспитания социальной зрелости старшекласников во внеурочной деятельности. Отмечено, что трансформационные процессы, происходящие в современном украинском обществе, обуславливают новые взгляды на воспитание личности, становление её как субъекта, который способен к свободному гуманистически ориентированному выбору, может не только адаптироваться, но и активно участвовать в жизнедеятельности социума, выполнять совокупность социальных ролей, прежде всего, ролей гражданина, семьянина, специалиста. В связи с этим, возникает необходимость определения концептуальных основ воспитания социальной зрелости у молодого поколения, в частности той его части, которая обучается в общеобразовательных школах. При этом социальная зрелость рассматривается как интегративная характеристика личности, проявляющаяся в сформированности социальных установок, направленных на сознательную реализацию общественных норм и ценностей; проявлений социальных качеств; овладения совокупностью основных социальных ролей, которые позволяют личности компетентно действовать во всех сферах общественной жизни. В статье также раскрыты основные принципы воспитания социальной зрелости старшекласников во внеурочной деятельности и подходы к воспитательному процессу. Доказано, что современное воспитание, будучи процессом организации и стимулирования активной деятельности личности, направленной на приобретение общественного опыта, усвоение выработанных человечеством ценностей, создание благоприятных условий для реализации своего естественного отношения к жизни, утверждения общественно значимых норм и правил поведения, должно отказаться от авторитаризма в педагогическом общении, от передачи детям знаний как незыблемых догм социального опыта. Воспитание призвано помочь привлечению ребенка к творческой деятельности, способствовать обогащению его опытом эмоционально-ценностных отношений.

Ключевые слова:

принципы; подходы; воспитание; социальная зрелость; старшекласники; внеурочная деятельность.

Resume:

Lyakisheva Anna, Potapchuk Tatiana. Education of the social maturity of high school students in extracurricular activities: principles and approaches.

The article raises the issue of educating social maturity of high school students in extracurricular activities. It is noted that the transformational processes that take place in modern Ukrainian society, determine new views on the education of the individual, his formation as a subject capable of free humanistic orientation, able not only to adapt but also to actively participate in society, to perform a set social roles, especially the roles of citizen, family man, specialist. In view of this, the conceptual principles of education of the younger generation, especially those who study in secondary schools are set: social maturity as an integrative property of the individual, which is manifested in the formation of social guidelines aimed at the conscious implementation of social norms and values; manifestations of social qualities; mastering a set of basic social roles that allow individuals to act competently in all spheres of public life. The article also reveals the basic principles of education of social maturity of high school students in extracurricular activities and approaches to the educational process. It is proved that, being a process of organization and stimulation of activity of a person to gain social experience, assimilation of values produced by mankind, creation of favorable conditions for realization of his natural attitude to life, approval of socially significant norms and rules of behavior, modern education should abandon authoritarianism in pedagogical communication, transfer of knowledge to children as inviolable dogmas of social experience. Education is designed to involve the child in creative activities, to enrich his experience of emotional and value relations.

Key words:

principles; approaches; education; social maturity; high school students; extracurricular activities.

Постановка проблеми. Засвоєння певних елементів соціального досвіду дасть змогу особистості, що зростає, не тільки ефективно функціонувати в суспільстві, успішно виконувати необхідні соціальні ролі, а й діяти самостійно, не

просто «вписуватися» в соціальну систему, а й бути здатною змінити її на більш досконалу. З огляду на це, можна вести мову про вплив виховання на особистість у двох напрямках. По-перше, виховання готує її до життя, яким воно є

поза межами школи, до наявного порядку речей, а, по-друге, готує так, що вона виявляється здатною робити свій внесок у цей порядок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і методологічних засад компетентнісного підходу зробили такі вчені, як І. Бех, І. Єрмаков, І. Дикун, Є. Павлютенко, Л. Сохань, О. Овчарук, А. Хуторський та інші. Характеризуючи компетентнісний підхід до виховання соціальної зрілості старшокласників, спираємося на визначення компетентності як досвідченості суб'єкта в певній життєвій сфері [1, с. 5].

Значний внесок у розроблення теоретичних і методичних основ гуманістичного підходу зробили Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, К. Роджерс, В. Сухомлинський та інші.

Урахування змісту, потенціалу позаурочної діяльності школи з виховання соціальної зрілості старшокласників дає змогу визначити принципи організації та реалізації виховання у старшокласників шкіл соціальної зрілості. Принципи розглядаємо як вимоги, що висуваються соціальним середовищем до цього феномену й окреслюють простір його функціонування. Як зовнішні зв'язки принципи позначають спрямованість виховання, створюють основу для особистісного руху педагогів та учнів, зумовлюючи перетворення спланованого змісту виховної роботи на індивідуальне надбання кожної дитини.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття основних принципів і підходів щодо виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності. Методи: аналіз, систематизація й узагальнення психолого-педагогічної літератури для з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми та уточнення понятійного апарату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будучи процесом організації та стимулювання активної діяльності особистості з набуття суспільного досвіду, засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного ставлення до життя, утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки, сучасне виховання має відмовитися від авторитаризму в педагогічному спілкуванні, передачі дітям знань як непорушних догм соціального досвіду. Виховання покликане передбачити залучення дитини до творчої діяльності, сприяти збагаченню її досвідом емоційно-ціннісних відносин. Виховання соціальної зрілості старшокласників має ґрунтуватися на таких принципах:

– *соціальної відповідності* (необхідність узгодженості змісту і методів розв'язання

соціальної ситуації, у якій організовується виховний процес). Завдання виховання соціальної зрілості старшокласників мають бути зорієнтовані на реальні соціально-економічні умови й передбачати формування готовності вихованців до ефективного розв'язання життєвих проблем. Умовами реалізації цього принципу є: орієнтація педагогічного процесу на можливості соціуму, урахування його найрізноманітніших чинників;

– *життєвої ціннісно-сислової творчої самодіяльності* (становлення особистості вихованця як творця і проєктувальника свого життя, який вміє ухвалювати самостійні рішення, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни, має певну соціальну позицію, виявляє соціальну відповідальність, соціальну активність) реалізовується завдяки участі вихованців у розв'язанні питань життєдіяльності колективу школи, розвитку шкільного самоврядування; підтримки ініціатив, спрямованих на досягнення соціально значущих цілей; створення ситуацій ухвалення старшокласниками самостійних рішень та відповідальності за їх виконання;

– *суб'єкт-суб'єктної взаємодії* (учасники виховного процесу мають виступати повноправними партнерами в процесі спілкування, беручи до уваги погляди один одного, визнавати право на їх відмінність від власних, узгоджувати свої позиції) [3].

Реалізація цього принципу має сприяти налагодженню довірливих стосунків, формуванню почуття вдячності до педагога, зниженню психологічної напруги, що дасть змогу педагогові вчасно підтримувати вихованця.

В основу процесу виховання соціальної зрілості старшокласників ми поклали гуманістичний і компетентнісний підходи.

Гуманістичний підхід передбачає врахування особистісних якостей вихованця, зокрема таких, як: спрямованість особистості, ціннісні орієнтації, життєві плани, сформовані настановлення, домінуючі мотиви діяльності, світ потреб.

Вибудовуючи педагогічну діяльність, беручи до уваги базові потреби особистості, вихователь має уважно відстежувати зміни, що відбуваються в особистісних якостях (спрямованість ціннісних орієнтацій, життєвих планів, поведінка), та оперативно коригувати процес виховання, орієнтуючи його на задоволення особистісних потреб дітей.

Гуманістичний підхід базується на розумінні, визнанні та прийнятті вихованця. Ці ж самі компоненти повинні бути введені в структуру відносин вихованця з педагогом.

Дитина зіштовхується з проблемами розуміння, визнання і сприйняття свого вихователя. Накладені одна на одну, ці системи створюють складну структуру педагогічних стосунків [6, с. 59].

Розуміння – проникнення у внутрішній світ вихованця, що відбувається за допомогою почуття та логіки. Велике значення щодо розуміння вихованця має взаємна відвертість між ним та педагогом, що передбачає необхідність відкритого вираження почуттів кожним із них. Взаємна відвертість передбачає відкрите вираження власних почуттів, здатність вихователя не заглушувати, а розуміти й приймати вихованця. Відкритість зумовлюється здатністю педагога не тільки «постати перед дитиною в ореолі знань, досвіду, впевненості, а й показати свої сумніви, допомогти вихованцю зрозуміти, що труднощі та помилки бувають у всіх людей». Тільки в такому разі у вихованця «народжується реальна надія на успіх, зникає страх перед майбутнім» [6, с. 59–60].

Отже, зняття настороженості, недовіри у відносинах вихователя з вихованцем сприяє розкриттю в процесі педагогічного спілкування своїх думок і почуттів, вияву зацікавленості станом вихованця, породжуючи в нього довіру та щирість.

Прийняття вихованця – це добросердне ставлення до нього без урахування результатів його діяльності, незалежно від помилок і прорахунків у поведінці, що засновано на вимогливості та принциповості на фоні позитивного ставлення, бажанні допомогти. Прийняття дитини визначає важливий шлях у вихованні – зміцнення психологічної позиції в соціумі, її самопочуття. Емпатійне прийняття дитини дає можливість «... відчутти шлях руху дитини по життю як напружений і нелегкий для неї» [4, с. 100], підтримати її у скрутний момент. Емпатійне прийняття вихованця зумовлює розвиток головної життєвої сили – його руху вперед.

У нашій роботі емпатійне прийняття старшокласників передбачало:

- використання спеціальних прийомів демонстрації прийняття вихованця: «пильна увага», «контакт очей», «емпатійне слухання»;
- відкритість спілкування, конфіденційність розмов із вихованцем;
- відмову від висловлювання обурення, від недовіри й надання, натомість, переваги намаганням увійти в стан вихованця й зрозуміти причини його вчинку, проаналізувати їх, і тільки після цього серйозно обговорити з ним його негативні дії.

Прийняття учня таким, яким він є, ціннісне ставлення до нього спонукає його високо цінувати довіру педагога, однолітків. У дитини народжується довіра, почуття вдячності до вихователя, що дає змогу педагогові вчасно підтримувати його; знімається психологічна напруга, розвивається прагнення до гуманістичної взаємодії з однолітками, молодшими.

К. Роджерс зауважував: «Чим більше людину розуміють і приймають, тим більше вона намагається скинути фасад, який використовує під час зустрічі з життям, і тим більше прагне йти вперед» [7, с. 68].

Отже, безумовне прийняття старшокласника сприяє зміцненню його психологічної позиції в соціумі, що «... зумовлює актуалізацію ним своїх потенціалів» [4, с. 100].

Науковці, які вивчають сутність та особливості вияву безоціночного прийняття учня, зазначають, що в його основу має покладатися любов.

Любов до дитини – це насамперед дбайливе, співчутливе ставлення, відповідальність за її життя, здоров'я, майбутнє; важливий мотив педагогічної діяльності. Шлях любові до учня пролягає через справедливість педагога до нього.

Любов учителя до учня – важливий засіб подолання відчуження, навіювання віри у власні сили, надії на краще. Любов до вихованця є цінною не тільки як «... сприймання-ставлення до вихованця як таке, а і як така поведінка вчителя, що дає змогу вихованцю відповісти відвертою любов'ю» [4, с. 88].

Любов тим потрібніша старшокласнику, чим слабші його успіхи, чим важче йому долати проблеми. Тому шкільний педагог має знайти у своїй душі співчуття, теплоту й сердечні слова, адже впевненість учня в любові вихователя – головний резерв виховання. Любов, яка пов'язує вихователя й вихованця як джерело природної свободи мислення, почуттєвості, поведінки останнього, його готовності до обміркованих рішень, та відповідальність за вихованця протягом дорослішання «... від перших виявів до зрілого проєктування вчинку» – провідні характеристики успішної педагогічної діяльності [4, с. 89].

Любов до учня є цінною, оскільки дає йому змогу відповісти щиросердною любов'ю. Любяча дитина здатна досягнути несподіваних успіхів.

Реалізація гуманістичного підходу передбачає дотримання педагогами таких правил:

- ставитися до дитини як до найвищої цінності, сприяти виявленню взаємної відкритості, відвертості;

– допомагати вихованцю зрозуміти власну цінність через відчуття довіри, поваги, любові; розвивати в нього почуття власної гідності;

– виявляти турботу й любов до дитини;

– відмовитися від моралізування, замінивши його спільним з вихованцем розв'язанням складних життєвих проблем, розвивати у дитини здібності конструювати соціально цінну діяльність.

– уникати навішування ярликів;

– бути щедрими на заохочення, скупими на осуджування;

– надавати перевагу не жорсткому «викоріненню недоліків», а спонукати вихованця до роботи над собою («хочу» – найголовніша ланка внутрішнього самоосвітнього ланцюжка «потрібно – хочу – можу») [4, с. 103];

– розширювати поле ухвалення самостійних рішень, реалізації вибору, надавати можливість конструювати діяльність, відносини з іншими;

– бути для дитини «не носієм істини в останній інстанції», не «ревізором», а джерелом соціального досвіду, який є цікавим для вихованця.

У контексті нашого дослідження на увагу заслуговує перший з відокремлених блоків – соціальні компетентності, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості, її цінностями. До цього блоку належать такі компетентності, як: уміння розв'язувати конфліктні ситуації, оцінювати соціальну ситуацію та робити вибір, здатність до співпраці, уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, комунікативні навички, уміння виконувати сукупність соціальних ролей, соціальні й громадянські цінності та вміння тощо.

Використання компетентнісного підходу до виховання соціальної зрілості старшокласників передбачає:

1. Формування практичних умінь вихованців свідомо й відповідально прилучатися до системи соціальних відносин.

2. Готовність до сімейного життя, до побудови власної сім'ї на основі усвідомленої материнської та батьківської позицій.

3. Розвиток різноманітних здібностей вихованців, їхню підготовку до вибору професії.

4. Набуття школярами вмінь самостійно реалізовувати свої плани, відстоювати громадянську й моральну позиції.

Будь-яка діяльність містить блоки, які взаємодіють: 1) блок мотивів, потреб, інтересів; 2) блок операційно-дієвий, який охоплює систему операцій, дій та їх цілей; 3) блок ділової та міжособистісної взаємодії [5, с. 20]. Це положення є надзвичайно важливим для нас, оскільки дає уявлення про те, які етапи проходить процес соціальної взаємодії: від появи мотиву до реалізації діяльності через соціальний контакт на основі здійснення спільної діяльності, і, як наслідок, – до повноцінної соціальної взаємодії, що дає змогу набутти соціального досвіду, на якому ґрунтується розвиток соціальної зрілості [2, с. 66].

Висновки і перспективи подальших досліджень. З огляду на викладене вище, актуалізується значущість використання потенціалу позаурочної діяльності школи, яка сприяла б формуванню в учнів системи соціальних цінностей, відповідального й усвідомленого ставлення до засвоєння та використання сукупності основних соціальних ролей.

Отже, позаурочна діяльність має бути спрямована не тільки на формування когнітивного складника процесу виховання соціальної зрілості, а й на створення простору, необхідного для становлення емоційно-ціннісного та поведінково-діяльнісного складників цього феномену; урізноманітнення обстановки та форм соціального життя; створення розвивального середовища, яке максимально сприяє розширенню соціалізації в трьох основних сферах – діяльності, спілкуванні, самопізнанні; побудови взаємодії з вихованцями на основі педагогічної підтримки; широкого використання педагогічних форм і методів для комплексного впливу на розвиток усіх сфер і властивостей особистості (свідомості, почуттів, якостей і поведінки), які моделюють відносини, притаманні дорослому світові, що дає змогу старшокласникам осмислювати, переживати їх складність і суперечливість, стимулює до обговорення різних соціальних проблем; опора на прогресивні тенденції цього віку: прагнення щодо утвердження власних можливостей у спілкуванні з оточенням; нові соціальні очікування; готовність до засвоєння нових видів діяльності; бажання бути корисним суспільству; потреба зайняти гідне місце у взаємовідносинах із людьми.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. Виховання і культура. 2009. № 2(17-18). С. 5–7.
2. Каменева Е. Г. Развитие социальной зрелости

References

1. Bekh I.D. (2009). Theoretical and applied meaning of the competence approach in pedagogy. Education and culture. № 2 (17-18). P. 5–7. [in Ukrainian]
2. Kameneva E.G. (2004). Development of social maturity of

- студентов педагогического вуза: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Оренбургский государственный университет. Оренбург, 2004. 184 с.
3. Канішевська Л. В. Виховуємо соціально зрілу особистість: наук.-метод. посібник. Київ: Ін-т проблем виховання АПН України, 2009. 158 с.
 4. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности. Хабаровск: Изд-во ХГПУ, 1997. 314 с.
 5. Лишин О. В. Педагогическая психология воспитания: учеб. пособ. для школьных психологов / под ред. Д. Й. Фельдштейна. Москва: Институт практической психологии, 1997. 256 с.
 6. Подласый И. П. Курс лекций по коррекционной педагогике. Москва: Владос, 2003. 352 с.
 7. Роджерс К. Эмпатия. Психология личности / под ред. В. К. Вилюнаса, Ю. К. Гиппенрейтера. Москва: Изд-во МГУ, 1984. 287 с.
3. Kanishevskaya L.V. (2009). Educating socially mature personality: scientific method. manual. Kyiv: Institute of Education Problems of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 158 p. [in Ukrainian]
 4. Kulikova L.N. (1997) Problems of personal self-development. Khabarovsk: Izd-vo KhGPU. 314 p. [in Russian]
 5. Lishin O.V. (1997). Pedagogical psychology of education: textbook for school psychologists / ed. by D. J. Feldstein. Moscow: Institute of Practical Psychology. 256 p.[in Russian]
 6. Podlasy I.P. (2003). Course of lectures on correctional pedagogy. Moscow: Vlados. 352 p. [in Russian]
 7. Rogers K. (1984). Empathy. Psychology of personality / ed. by V.K. Vilyunas, Y.K. Gippenreiter. Moscow: Moscow State University Publishing House. 287 p.

Відомості про авторів:

Лякішева Анна Володимирівна
liakisheva.anna@eeny.edu.ua
 Східноєвропейський національний
 університет імені Лесі Українки
 проспект Волі, 13, м. Луцьк,
 Волинська область, 43025, Україна

Потапчук Тетяна Володимирівна

tatvolod@ukr.net
 ДВНЗ «Прикарпатський національний
 університет імені Василя Стефаника»
 вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
 76018, Україна

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-43-47

Матеріал надійшов до редакції 26. 08. 2020 р.
Прийнято до друку 01. 10. 2020 р.

Information about the authors:

Lyakisheva Anna Volodymyrivna
liakisheva.anna@eeny.edu.ua
 Lesya Ukrainka Eastern European
 National University
 Volia Avenue, 13, Lutsk,
 Volyn region, 43025, Ukraine

Potapchuk Tetiana Volodymyrivna

tatvolod@ukr.net
 DVNZ "Precarpathian National
 Vasyl Stefanyk University"
 Shevchenko St., 57, Ivano-Frankivsk,
 76018, Ukraine

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-43-47

Received at the editorial office 26. 08. 2020.
Accepted for publishing 01. 10. 2020.